

Naxçıvandan başlanan milli dirçəliş

XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycanda demokratik proseslərin önündə gedən Naxçıvan doğma Azərbaycanımızın gələcəkdə müstəqil - azad bir dövlət kimi yaşaması üçün öz qəti iradəsini göstərərək müstəqillik tariximizdə əvəzsiz rol oynadı.

Milli dövlətçiliyimizin dirçəliş prosesinin hüquqi əsaslarının yaradılmasına məhz 17 noyabr 1990-cı ildə ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Naxçıvanda başlandı. Naxçıvanın taleyində həlledici rol oynayan qərarlar sonralar Azərbaycana da böyük siyasi təsir göstərdi. Xalq Naxçıvanda gedən demokratik dövlət quruculuğu prosesini dəstəkləyərək bütün ölkədə bu cür demokratik islahatların həyata keçirilməsini təkidlə tələb etdi.

Sovet İttifaqının dağılması ərəfəsində ulu öndər Heydər Əliyev siyasi bacarığı ilə Azərbaycan xalqını bəlalardan qorudu. Ümummilli liderimiz 1990-cı il iyulun 22-də Naxçıvana gələrək burada xalqın dərdinə şərik çıxdı. O zaman Heydər Əliyev simasında özlərinə güclü siyasi rəqib görən iqtidar bu böyük şəxsiyyətin dövlətçilik təcrübəsindən Azərbaycan xalqının rifahı naminə lazımınca istifadə etmədi. Heydər Əliyev doğulduğu vətəninə - Naxçıvana gəldi. Naxçıvanda əhali Heydər Əliyevi böyük sevinc və ümidlə qarşıladı. Müdrik siyasətçinin rəhbərliyi altında Naxçıvanda dövlət quruculuğu, hakimiyyət və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi sahəsində mühüm işlər görüldü. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 2009-cu il avqustun 4-də Naxçıvan Muxtar Respublikasının 85 illiyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə söylədiyi geniş nitqində bu barədə demişdir: “Demək olar ki, ölkəmizin müstəqilliyinin bünövrəsi məhz o illərdə qoyulmuşdur. 1990-cı ildə Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının Ali Sovetinin sessiyasında qəbul edilmiş tarixi qərarlar Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini şərtləndirdi.”

Qeyd etmək yerinə düşər ki, 1990-cı ildə həm Azərbaycan SSR xalq deputatlarının, həm də yerli xalq deputatları sovetlərinin deputatlarının seçkiləri keçirildi. Həmin seçkilərin birinci turunda ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan SSR və Naxçıvan MSSR xalq deputatı seçilir. 1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Ali Sovetinin 12-ci çağırış birinci sessiyası öz işinə başladı. Sessiyanın aparılmasını deputatlar yekdilliklə sırası xalq deputatı Heydər Əlirza oğlu Əliyevə həvalə etdilər. Həmin tarixi sessiyada ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan milli dövlətçiliyinin dirçəlişi istiqamətində üç tarixi qərar qəbul edildi. Azərbaycanın dövlətçilik tarixinə qızıl hərflərlə yazılacaq bu üç qərar - “Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının adının dəyişdirilməsi haqqında”, “Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali dövlət hakimiyyəti orqanı haqqında” və “Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət rəmzləri haqqında” olan qərarlar sonralar Azərbaycan xalqının müstəqillik, milli dövlətçilik, milli dirçəliş yolunda qəbul edilən ilk rəsmi sənədlər idi.

Həmin sessiyada Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə “Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının adının dəyişdirilməsi haqqında” qəbul edilən qərar bütün Sovet İttifaqını silkələdi. Bu tarixə kimi kimliyindən asılı olmayaraq kimsə belə bir qərar layihəsini nə hazırlamışdı, nə də qəbul edilməsinə cəhd göstərmişdi. Həqiqət budur ki, 70 il yaşamış böyük bir imperiyanın əsasları bu qərarın qəbulu ilə sarsıldı. İmperiyanın süquta məhkum olduğu sübut edildi. Tarixdən məlumdur ki, Naxçıvan 1921-ci il martın 16-dan başlayaraq əvvəlcə Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikası, 1923-cü il iyun ayının 16-dan sonra Naxçıvan diyarı, 1924-cü il fevralın 9-dan isə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası adlandırılmışdı. Qəbul olunmuş “Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının adının dəyişdirilməsi haqqında” qərardan sonra isə Naxçıvanın adından “sovet”, “sosialist” sözləri əbədi olaraq çıxarılaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası adlandırıldı. İmperiyanın hələ tarix səhnəsindən silinməyi bir dövrdə Naxçıvanın adından “sovet”, “sosialist” sözlərinin çıxarılması müstəqilliyimizin qazanılması yolunda çox böyük tarixi addım idi. Bununla ümummilli liderimiz milli dövlətçiliyimizin dirçəlişi istiqamətində ilk böyük addım atdı.

Ulu öndərimizin sədrliyi ilə keçirilən həmin tarixi sessiyada muxtar respublikanın dövlət rəmzləri haqqında məsələ də müzakirə olundu. Xalq deputatlarının müzakirəsindən sonra üçrəngli bayrağın dövlət rəmzi kimi qəbulu ilə əlaqədar təklif irəli sürüldü. Həmin sessiyada ümummilli liderimizin təklifi belə idi: “Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin qərarı ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli milli bayrağını Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət bayrağı kimi qəbul edirik və Azərbaycanın ali hakimiyyət orqanına bunu çatdırırıq. Eyni zamanda, Azərbaycanın ali hakimiyyət orqanı qarşısında məsələ qoyuruq ki, Azərbaycan Respublikasının Dövlət rəmzləri haqqında qərar qəbul etsin”.

Üç maddədən ibarət qərarın birinci maddəsində deyilir: “İlk Azərbaycan Demokratik Respublikasının üçrəngli dövlət bayrağı Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət bayrağı kimi təsis edilsin”. Qərarın digər iki maddəsində göstərilir ki: “Naxçıvan Muxtar Respublikasının digər Dövlət rəmzi - Dövlət gerbi haqqında məsələ öyrənilib Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin müzakirəsinə verilsin” və “Azərbaycan Demokratik Respublikasının üçrəngli Dövlət bayrağının bütövlükdə Azərbaycan SSR-in Dövlət rəmzi kimi təsis edilməsi məsələsi qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Azərbaycan SSR Ali Sovetindən xahiş edilsin”.

Bu qərarın qəbulundan sonra yeni qəbul olunmuş üçrəngli bayraq zala gətirilir. Beləliklə, Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 70 il əvvəl endirilmiş ay-ulduzlu üçrəngli Dövlət bayrağını Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət bayrağı kimi qəbul edərək müqəddəsliyə yüksəltdi.

Həmin dövrdə Azərbaycanın və Naxçıvan Muxtar Respublikasının xalq deputatı kimi fəaliyyət göstərən Heydər Əliyevin Naxçıvan parlamentində qəbul etdiyi qərarlar təkcə muxtar respublika üçün yox, bütün Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət kəsb edirdi. Nəzərə alsaq ki, müstəqil dövlətin əsas atributları Dövlət bayrağı, gerb və dövlət himnidir, onda artıq ümummilli liderimiz üçrəngli bayrağı muxtar respublikanın dövlət bayrağı kimi qəbul edib, Azərbaycan Ali Soveti qarşısında vəsatət qaldırmışdı. Həmçinin, gerb haqqında məsələnin öyrənilib Ali Məclisə təqdim etmək barədə qərar qəbul etmişdi. Deməli, müstəqillik yolunda ilkin addımlar ümummilli liderimiz tərəfindən Naxçıvanda atılmışdı və bu, o vaxt baş verirdi ki, SSRİ kimi imperiya hələ tarix səhnəsindən silinməmişdi. Bununla Naxçıvanda başlanan demokratik proseslər tezliklə Azərbaycanı ayağa qaldırdı. Həmin vaxt Naxçıvan artıq Azərbaycanın siyasi mərkəzinə çevrilmişdi. Bakıda oturaraq ölkənin müstəqilliyi barədə qərar qəbul etməyə tərəddüd edən o vaxtkı iqtidar bütün bu addımları düzgün qiymətləndirə bilmir, ya da qiymətləndirmək istəmirdi. Lakin Naxçıvan Ali Məclisi Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə artıq milli dövlətçilik ənənələrinin təşəkkül tapmasına istiqamətlənmiş mühüm tarixi qərarları qəbul etməkdə davam edirdi. Ümummilli liderimiz doğulduğu Naxçıvan torpağında bu cür tarixi qərarları qəbul edir, xalqla həmrəylik nümayiş etdirirdi. Bildiyimiz kimi, həmin dövr Naxçıvan tarixində ən ağır və ziddiyyətli bir dövr idi. Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan bu qədim diyar 1988-ci ilin sonlarında özünün ağır günlərini yaşayırdı. Naxçıvan Muxtar Respublikasının 85 illiyinə həsr olunmuş mərasimdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu barədə deyirdi: "...Sovet İttifaqının dağıldığı ərəfədə və ondan sonra Naxçıvan çox ağır günlər yaşayıb. O illərdə ancaq ulu öndər Heydər Əliyevin əzmkarlığı, qətiyyəti və siyasi bacarığı Naxçıvanı böyük bəlalardan qorudu...". Həqiqətən o illər muxtar respublika əhalisi tarixin ağır sınaqları qarşısında qalmışdı. İndiki Ermənistan ərazisindən keçən yeganə avtomobil yolu 1988-ci ildən erməni millətçiləri tərəfindən tamamilə bağlanmışdı. 1991-ci il dekabrın 8-dən muxtar respublikaya təbii qazın verilməsi, 24 aprel 1992-ci il tarixdən dəmir yolunun bağlanması, 13 iyul 1992-ci il tarixdən isə elektrik enerjisinin kəsilməsi muxtar respublikada mövcud olan böhranı daha da kəskinləşdirmişdi. Beləliklə, Azərbaycanın əsas ərazisindən ayrılan, Bakı ilə kommunikasiya xətlərindən bərdəfəlik məhrum olan Naxçıvan tam blokada vəziyyətinə düşmüşdü. Belə bir tarixi şəraitdə ümummilli liderimizin doğulduğu Naxçıvan torpağına tarixi qayıdışı bütün Naxçıvan əhalisində gələcəyə inam hissini oyatdı.

3 sentyabr 1991-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri seçilən ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Naxçıvanda mövcud ictimai-siyasi böhranı aradan qaldırmaq istiqamətində yorulmaz fəaliyyətə başladı. Muxtar respublikanın siyasi və hüquqi əsaslarının gücləndirilməsi, qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi istiqamətində ümummilli liderimizin rəhbərliyi ilə bir sıra layihələr hazırlanıb həyata keçirildi. Heydər Əliyev dühası və dövlətçilik təcrübəsi sayəsində heç kəsin görə bilməyəcəyi işlər muxtar respublikada qısa müddətdə həyata keçirildi. Əvvəlcə hadisələrin sürətlə fəlakətə doğru inkişafının qarşısı alındı. Muxtar respublikanın ağır hərbi blokada şəraitindən çıxarılması istiqamətində gərəklı addımlar atıldı. Muxtar respublikanın sərhədlərinin müdafiəsi istiqamətində mühüm işlər görüldü. Milli ordu hissələrinin, ilk milli sərhəd dəstəsinin yaradılması Naxçıvanda başladı. Sovet qoşun hissələrinin və sərhəd dəstələrinin hərbi qulluqçuları Azərbaycanın digər bölgələrindən fərqli olaraq Naxçıvandan çıxarıldı. Sovet ordusunun bu ərazidəki silah və sursatı alınıb Milli Ordu hissələrinə verildi. Naxçıvanın ermənilər tərəfindən işğalının qarşısı alındı. İqtisadi islahatlara başlandı, sahibkarlığın inkişafına şərait yaradıldı. Heydər Əliyevin Naxçıvanı düşdüğü ağır blokada şəraitindən xilas etmək, zəruri ərzaq və yanacaq tələbatını ödəmək məqsədi ilə apardığı uğurlu xarici və daxili siyasət öz bəhrəsini verdi. Ümummilli liderimizin Naxçıvanda müstəqil, tarazlı və cəsarətli siyasət yeritməsi bütün Azərbaycan xalqının ona olan ümidlərini bir daha artırır. Xalqın məhəbbət və dəstəyinə güvənən ümummilli liderimiz isə bütün bunları özünəməxsus enerji, işgüzarlıq, qətiyyət və çevikliklə həyata keçirirdi.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, 1990-cı ilin kəşməkəşli iyul günlərində doğma vətəninə qayıdaraq xalqa nicat və qurtuluş yolunu göstərən Heydər Əliyev elə Naxçıvanda Azərbaycan xalqının müstəqilliyi naminə yorulmadan çalışırdı. Həmin illərdə ulu öndər xalqı azadlıq, müstəqillik uğrunda mübariz olmağa çağırırdı. Sırası deputat kimi Heydər Əliyev "1990-cı ilin yanvar ayında törədilmiş Bakı hadisələrinə siyasi qiymət verilməsi haqqında" qərar layihəsini işləyib Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin müzakirəsinə təqdim etdi. Heydər Əliyevin siyasi fəallığı nəticəsində qəbul olunan bu qərarla ilk dəfə olaraq yanvar hadisələrinə siyasi qiymət verildi. Belə bir ağır şəraitdə - siyasi oyunbazlıqla məşğul olan səriştəsiz rəhbərlərin başı hakimiyyət uğrunda mübarizəyə qarışdığı bir vaxtda Naxçıvanda yaşayıb fəaliyyət göstərən ulu öndərimiz Naxçıvandan Azərbaycan xalqının azadlıq, müstəqillik uğrunda mübarizəsinə hər zaman düzgün yol göstərirdi.

Azərbaycan Ali Sovetində 1991-ci il martın 7-də SSRİ-nin saxlanılmasına dair ümumittifaq referendumunun keçirilməsi haqqında məsələ müzakirə ediləndə xalq deputatı Heydər Əliyev SSRİ-nin saxlanılmasına münasibət bildirilməsi üçün keçiriləcək ümumittifaq referendumunda iştirak etməyin əleyhinə çıxaraq deyirdi: "...Mən yeni ittifaqa daxil olmağın və bunun üçün referendum keçirməyin, heç bir şərt qoymadan, tam əleyhinəyəm... Azərbaycan tam müstəqil dövlət kimi fəaliyyət göstərmək üçün bütün imkanlara malikdir".

Bunun ardınca Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1991-ci il martın 14-də Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sessiyası "SSRİ-nin saxlanılmasına dair ümumittifaq referendumunda Naxçıvan Muxtar Respublikasının iştirak etməməsi barədə" qərar qəbul etdi. Ümummilli liderimizin rəhbərliyi ilə 26 oktyabr 1991-ci ildə "Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 18 oktyabr 1991-ci il tarixli sessiyasında qəbul edilmiş "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiyaya Aktına münasibətlə əlaqədar Naxçıvan Muxtar

Respublikası Ali Məclisinin bəyanatı barədə” qərar qəbul etdi. Dünyada yaşayan soydaşlarımızın həmyerliliyinə böyük ehtiyac duyulduğunu hiss edən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1991-ci ilin dekabrın 16-da “31 dekabr dünya Azərbaycan türklərinin Həmrəylik və Birlik Günü haqqında” qərar qəbul etməklə gələcəkdə 50 milyonluq bir xalqın vahid mövqedən çıxış etməsinin əsasını qoydu. Heydər Əliyev dühası Naxçıvanda yeni, gənc müstəqil dövlətin hüquqi-siyasi bazasını yaratdı.

Beləliklə, ümummilli liderin rəhbərliyi ilə Naxçıvanda başlanan demokratik proseslər, milli dirçəliş yolunda atılan ilk addımlar tezliklə Azərbaycanın müstəqil dövlətə çevrilməsi yolunda əvəzsiz rol oynadı. Bu illər müasir dövlətçilik tariximizin ən parlaq səhifələrini təşkil edir. Naxçıvan tarixin bütün dövrlərində olduğu kimi, XX əsrdə də Azərbaycanda gedən bütün ictimai-siyasi proseslərdə özünəməxsus rol oynadı. Naxçıvanı siyasi mərkəzə çevirən, onu qoruyan ulu öndərimizin qətiyyəti, iradəsi, siyasi uzaqgörənliyi Azərbaycanın müstəqilliyini şərtləndirdi. Naxçıvanda 1990-cı ilin 17 noyabrında başlanan milli dirçəliş prosesi 1993-cü il iyunun 15-də yenə də ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Milli Qurtuluş mərhələsinə qədəm qoydu.

AzərTAc